

نشریه ادبیات تطبیقی
شماره: ۲۵/۱۳ - ۲۰۰۸

Journal of Comparative Literature
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 13, No. 25, Winter 2022

**Interdisciplinary studies of comparative literature, its
methodological approaches and the identity crisis of comparative
literature***

Farzaneh Sadat Alavizadeh ¹

1. Introduction

The evolution of comparative literature towards interdisciplinary approaches, putting together literature and other disciplines and sciences and the widespread importing of critical theories and other theoretical discourses into the field of comparative literature, developed important turns in comparative literature and its methods and approaches, and expanded its area considerably. But on the other hand, it also brought new issues and conflicts in this field; particularly from the late 19th and early 20th centuries, differences of opinions intensified. Following these debates and conflicts, the comparative literature, which had just emerged from the crisis of theory and method, faced another crisis: the crisis of identity. This new crisis was the result of many theories in this field and forgetting how these theories should be used in the analysis of literary works and how to distinguish between comparative literature as an independent academic discipline and other disciplines. In this article, the author

---

*Date received: 15/06/2021

Date accepted: 17/09/2021

1. Assistant Professor of Persian Language and Literature, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Humanities, University of Bojnord, Bojnord, Iran. E-mail: f.alavizadeh@gmail.com.

first tries to clarify the concept of interdisciplinary and its necessity in literary studies and provides a clear understanding of the differences between the traditional approach of this theory and its interdisciplinary turns in the present age by examining the interdisciplinary developments of comparative literature. Then, he investigates the concept of identity crisis in the comparative literature, explains its causes and tries to show the necessity of systematic and practicality of these studies, considering the scientific and logical boundaries between disciplines.

2.Methodology

To answer the main problem of this research, we first define interdisciplinary studies, their causes and the necessity of interdisciplinary approaches in different studies, especially literary studies. In the second stage, we present a perspective of the history of comparative literature studies, its theoretical and methodological developments, from traditional French influences to critical theorists' reactions to this approach and then we explain the necessity of interdisciplinary turns in the comparative literature. What is important is placing literature alongside other disciplines and sciences in the field of comparative literature to achieve the practical purposes of interdisciplinary literary studies. Paying attention to this issue clarifies what is discussed in the third part of this paper: Examining the systematic theoretical and methodological frameworks for combining different disciplines and methods and finally putting them in a new structure.

3.Discussion

The evolution of comparative literature towards interdisciplinary approaches and the widespread arrival of critical theories and other theoretical discourses into the field of comparative literature developed important turns in comparative literature and its methods and approaches and expanded its area considerably. Traditional

studies of comparative literature, both the influential study of the French school and parallel American studies, made their way to a variety of postmodern theories. Thus, comparative literature examines the relationship between literature and other sciences and disciplines, especially arts such as music, architecture, cinema, mass media, etc., which can be placed next to literature. On the one hand, the expansion of the realm of comparative literature solved the problem of limitation in this field but on the other hand, it created new issues. Following these debates and conflicts, the comparative literature, which had just emerged from the crisis of theory and method faced another crisis: the crisis of identity. This new crisis was the result of many theories in this field and forgetting how these theories should be used in the analysis of literary works and how to distinguish between comparative literature as an independent academic discipline and other disciplines. In other words, although comparative literature in its new sense was able to free itself from being limited to the study of sources and influences and achieve a wider system of studies, according to some critics this system was not well defined. This added the ambiguity of the field of comparative literature in terms of the independent academic institution. This crisis is intensified when the issue of adaptation, which should be at the center of the study of comparative literature, is neglected. Conducting interdisciplinary studies in various fields requires a thoughtful and systematic process and the essential differences between the various disciplines must be taken into account. Here are some key questions to keep in mind: Have we done an interdisciplinary research in comparative literature by juxtaposing the topics and methods belonging to the two disciplines? How can a comparatist establish a fruitful interaction between literature and other scientific and artistic fields? In such a way these studies achieving the ultimate goals of interdisciplinary studies of comparative literature do not ignore the differences of the disciplines and lead the researcher to a comprehensive and deep understanding of the subject matter. Is there a systematic way to combine different disciplines and their methods, and finally put them in a new structure?

4. Conclusion

To carry out a systematic interdisciplinary study in the field of comparative literature, we need to use the logical methods and abilities of other sciences and scientific fields to be able to address the concerns of literary research. Our definition of interdisciplinary studies and its methodology should be in accord with the principal objectives of interdisciplinary research. Therefore, it is necessary to make fundamental revisions in clarifying the definition, application, methodology and goals of interdisciplinary approaches in the field of comparative literature studies. On the other hand, using the interdisciplinary approaches in the study of comparative literature does not mean the loss of its independent methodology and identity, rather, it means creating a bridge between literature and other disciplines to enrich literary comparative studies. As much as restricting literary studies and separating literature from other scientific and cultural fields are dangerous and disadvantageous for the achievements of literary research, the unsystematic and nonfunctional expansion of interdisciplinary studies in the field of literature leads unjustified and biased analyses.

Also, considering the adjacency of the nature of different disciplines in an interdisciplinary study is necessary to achieve the scientific and desired results. It is therefore clear that simply addressing the interdisciplinary approach in the comparative literature is not adequate to create a relationship between the literature and other scientific and artistic fields but it is also significant how to deal with these studies and to consider the different capabilities of interdisciplinary studies in different fields.

Keywords: comparative literature, interdisciplinarity, interdisciplinary studies of comparative literature, identity crisis.

References [In Persian]:

Anoushirvani, A., (2012). Editorial. The current of theoretical developments in comparative literature. *Journal of comparative*

- literature of the Academy of Persian Language and Literature*, 3 (2), 3-7.
- Basent, S., (2008). *From comparative literature to translation research*. Translated by Khalil Mahmoudi. Tehran: Ahsan press.
- Barzegar, I., (2008). History, Nature and Philosophy of Interdisciplinary Sciences. *Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 1, 37-56.
- Khorsandi Taskooh, A., (2008). *Interdisciplinary discourse of knowledge: typology, theoretical foundations and policies*. Tehran: Research Institute for Cultural and Social Studies.
- Khorsandi Taskooh, A., (2009). interdisciplinarity and its issues in higher education. *Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 1 (2), 85-101.
- Razavipour, F., & Nemati, Ahmadabad, L. (2013). Study of Comparative Literature and Interdisciplinary Studies. *Journal of Comparative Literature*, 4 (7), 119-135.
- Zinivand, T., (2013). Comparative literature from historical-cultural research to interdisciplinary studies. *Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 5 (3), 21-35.
- Shaqool, Y., & Amozadeh, M. (2007). Interdisciplinary: Definitions and Necessities. *Rahyaft*, 40, 25-34.
- Chevrel, Y., (2007). *Comparative literature*. Translated by Tahmoures Sajedi. Tehran: Amirkabir press.
- Namvar Motlagh, B., (2010). Comparative knowledge, interdisciplinary study of comparative knowledge. *Comparative knowledge*. Tehran: Sokhan press, 17-32.
- Alavizadeh, F., (2019). Whither comparative literature. Culler, J., *Journal of comparative literature of the Academy of Persian Language and Literature*, 18, 80-96.
- Ramak, H., (2012). Definition and function of comparative literature. Translated by Farzaneh Alavizadeh. *Journal of comparative literature of the Academy of Persian Language and Literature*, 3 (2), 54-73.
- Fowler, R., & others, (1990). *Linguistics and literary criticism*. Translated by Maryam Khozan & Hossein Payendeh. Tehran: Ney press.

References [In English]:

- Aldridge, A., [ed.]. (1969). *Comparative Literature, Matter and Method*. Chicago: University of Illinois Press.
- Bassnett, S., (1993). *Comparative Literature. A Critical Introduction*, Oxford, UK & Cambridge, USA: Blackwell.
- Bernheimer, Ch., (1995). *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Brunel, P., & Pichois, C., & Rousseau, A. (1997). *Qu'est-ce que la littérature comparée?* Paris : Armand Colin.
- Cornea, P., (2008). La Littérature comparée dans la deuxième moitié du XXe siècle. *Points de repère*, Newsletter, 29, 17-33.
- Hutcheon, L., (1995). Comparative literature's Anxiogenic State. Bernheimer, Ch., *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Klein, J. T., & William, H. L. (1998). Advancing Interdisciplinary studies. In H.L. William (Ed.). *Interdisciplinarity: Essays from the Literature*. College Intrace Examination Boards, 3-22.
- Klein, J.T., (1998). The Discourse of Interdisciplinarity. *Liberal Education*, 84 (3), 4-11.
- Lattuca, L., (2004). Does Interdisciplinarity Promote learning. Theoretical Support and Researchable Question. *The Review of Higher Education*, 28 (1), 23-48.
- Remak, H., (2002). Origins and evolution of comparative literature and its interdisciplinary studies. *Ncohelicon* *XXLX*, 1, 245-250.
- René W., (1963). The Crisis of Comparative Literature. *Concepts of Criticism*, Edited and with an Introduction by Stephen G. Nichols Jr. New Haven: Yale University Press, 282-295.
- Saussy, H., (2006). *Comparative Literature in an Age of Globalization*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Schmidt, S., (1993). Literaturwissenschaft als interdisziplinäres Vorhaben. *Vielfalt der kulturellen Systeme und Stile*. Ed. Johannes Janota. Tübingen: Max Niemeyer. 3-19.

- Spivak, G., (2003). *Death of a Discipline*. New York: Columbia University.
- Totosy de Zepetnek, S., (1998). *Comparative Literature: Theory, Method, Application*. Preface by F. Elizabeth Dahab. Amsterdam: Rodopi.
- Wellek, R., (1963). The Crisis of Comparative Literature. *Concepts of Criticism*. Edited by Stephen G. Nichols, Jr. New Haven. CT & London: Yale University Press: 282-295.
- Wellek, R., (1970). *Discriminations: Further Concepts*. New Haven and London: Yale University Press.
- Xiangyu, L., (2010). Reflections on the crisis of comparative literature as a discipline. *Frontiers of Literary Studies in China*, 4 (3), 321–339

نشریه ادبیات تطبیقی
شایا: ۶۵۱۳-۲۰۰۸

نشریه ادبیات تطبیقی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال سیزدهم، شماره بیست و پنجم، پاییز و زمستان ۱۴۰۰

مطالعات میان‌رشته‌ای ادبیات تطبیقی، رویکردهای روش‌شناسی آن و بحران هویت ادبیات تطبیقی*

فرزانه سادات علوی‌زاده^۱

چکیده

مطالعات میان‌رشته‌ای ادبیات تطبیقی، به عنوان یک رهیافت نوین در تحلیل و بررسی‌های ادبی قادر است تا با رها ساختن ادبیات از انزوا، زمینه گشودن افق‌های جدید فکری و برقراری رابطه ادبیات را با سایر رشته‌های علوم انسانی از جمله زبان‌شناسی، هنر و مطالعات فرهنگی فراهم آورد؛ همچنین، بسیاری از تنگناهای مطالعات علمی را بر طرف می‌کند و منجر به غنا، تنوع و گسترش حوزه مطالعات ادبی می‌شود. در این جستار، نگارنده نخست می‌کوشد تا پس از بررسی مفهوم میان‌رشته‌ای و ضرورت توجه به آن در مطالعات ادبی، با بررسی تحولات میان‌رشته‌ای ادبیات تطبیقی، درک روشنی از تفاوت رویکرد سنتی این نظریه و چرخش‌های میان‌رشته‌ای آن در عصر حاضر ارائه دهد، سپس به بررسی مفهوم بحران هویت که به دنبال ورود نظریه‌های مختلف به حوزه ادبیات تطبیقی مطرح می‌شود، می‌پردازد، علل آن را تبیین می‌کند و می‌کوشد تا با بررسی چارچوب‌های صحیح و نظام‌مند برای بررسی‌های میان‌رشته‌ای در ادبیات تطبیقی، ضرورت نظام‌مند بودن و کاربردی بودن این نوع مطالعات را با حفظ مرزبندی‌های علمی و منطقی میان رشته‌ها را نشان دهد.

واژه‌های کلیدی: ادبیات تطبیقی، میان‌رشته‌ای، مطالعات میان‌رشته‌ای ادبیات تطبیقی، بحران هویت.

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۳/۳

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۰/۰۶/۲۶

Doi: 10.22103/jcl.2021.17648.3282

صص ۱۷۹-۲۰۷

۱. استادیار زبان و ادبیات فارسی، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات علوم انسانی، دانشگاه بجنورد، بجنورد، ایران

f.alavizadeh@gmail.com

۱. مقدمه

تحول ادبیات تطبیقی و حرکت به سوی رویکردهای میان‌رشته‌ای و قرار دادن ادبیات در کنار سایر رشته‌ها و علوم و نیز ورود گسترده نظریات انتقادی و سایر گفتمان‌های نظری به قلمرو ادبیات تطبیقی، چرخش‌های مهمی در جریان ادبیات تطبیقی و روش‌ها و رویکردهای آن ایجاد کرد و به قلمرو آن وسعت چشمگیری بخشید، اما از سوی دیگر، مسائل تازه و کشمکش‌ها و جدال‌هایی در این حوزه را نیز به همراه داشت؛ به‌ویژه از اواخر قرن ۱۹ و اوایل قرن ۲۰ اختلاف عقاید و دیدگاه‌ها در این باره شدت گرفت. به دنبال این بحث‌ها و کشمکش‌ها، ادبیات تطبیقی که به تازگی از بحران نظریه و روش‌هایی یافته بود به بحران دیگری دچار شد: بحران هویت. بحران جدید در حوزه ادبیات تطبیقی حاصل کثرت نظریه‌ها در این حوزه و فراموش کردن این نکته بود که از این نظریه‌ها چگونه باید در تحلیل و تطبیق آثار ادبی بهره گرفت و با گستره جدید این حوزه، چگونه می‌توان بین ادبیات تطبیقی به عنوان یک رشته مستقل دانشگاهی و سایر رشته‌ها، تفاوت و تمایز قائل شد. برای پاسخ به این سوال، نخست به تعریف مطالعات میان‌رشته‌ای، علل ایجاد آن و ضرورت توجه به رویکردهای میان‌رشته‌ای در مطالعات مختلف به ویژه مطالعات ادبی با رهیافت میان‌رشته‌ای می‌پردازیم. در مرحله دوم این جستار، نمایی از تاریخچه مطالعات ادبیات تطبیقی، تحولات نظری و روش‌شناسانه آن را از مطالعات سنتی تأثیر و تأثری فرانسوی گرفته تا واکنش‌های انتقادی نظریه‌پردازان به این رویکرد، در پیش روی خواننده ترسیم می‌کنیم و ضرورت چرخش‌های میان‌رشته‌ای در ادبیات تطبیقی را مورد تبیین قرار می‌دهیم.

آنچه که در این میان بسیار اهمیت دارد آن است که چگونه در حوزه ادبیات تطبیقی، قراردادن ادبیات در کنار سایر رشته‌ها و علوم و رها کردن آن از مرزبندی‌های محدود این رشته، می‌تواند در عین حفظ استقلال روشی و ماهیت مستقل ادبیات، اهداف کاربردی مطالعات میان‌رشته‌ای ادبیات را نیز تحقق بخشد. اگر بنا به اشاره ولک در یک دوره، بحران ادبیات تطبیقی به دلیل وجود مرزبندی‌های تصنعی در زمینه موضوع و روش، درک مکانیکی از منابع و گرایش به ملی‌گرایی بود (ر.ک: ولک، ۱۹۶۳: ۲۹۵-۲۸۲ و ۱۹۷۰: ۳۶-۱)، اکنون باید به این موضوع پردازیم که حل این بحران، چگونه ادبیات تطبیقی را به زعم نظریه‌پردازان این حوزه، به سوی بحران دیگری، بحران هویت، دچار کرد. توجه به این موضوع، آنچه را که در بخش سوم این جستار، بدان پرداخته شده است، روشن می‌کند: بررسی چهارچوب‌های نظری و روش‌شناسانه نظام‌مند برای ترکیب رشته‌ها و روش‌های برگرفته از آنها، تلفیق و در نهایت حل آن‌ها در یک ساختار تازه.

در پیشینه پژوهش حاضر می‌توان به این موارد اشاره کرد: علیرضا انوشیروانی در سرمقاله خود با عنوان «مطالعات بینارشته‌ای ادبیات تطبیقی» (۱۳۹۲)، به طور مختصر به بحث درباره رابطه ادبیات و هنر می‌پردازد و پژوهش‌های انجام گرفته در این حوزه را معرفی می‌کند. زینی‌وند در پژوهشی با عنوان «ادبیات تطبیقی از پژوهش‌های تاریخی-فرهنگی تا مطالعات میان‌رشته‌ای» (۱۳۹۲)، به نقد و تحلیل چگونگی پژوهش‌های روش‌مند در ادبیات تطبیقی پرداخته است و برای تحلیل کمی و کیفی استادهای پژوهش، برخی از پژوهش‌های تطبیقی این حوزه را مورد نقد و ارزیابی و استناد قرار داده است. رضوی‌پور و نعمتی در مقاله «بررسی ادبیات تطبیقی و مطالعات میان‌رشته‌ای» (۱۳۹۲) حصرگرایی، ظاهرگرایی و مقایسه‌های توصیفی را از آسیب‌هایی می‌دانند که کارایی و اثربخشی مطالعات تطبیقی را در ادبیات کاهش می‌دهند. ضرورت اصلی مقاله حاضر آن است که با تأکید بر مسئله بحران هویت در ادبیات تطبیقی و بررسی علل آن، می‌کوشد تا درک تازه‌ای را از روش‌مندی مطالعات میان‌رشته‌ای ادبیات تطبیقی ارائه دهد.

۲. بحث و بررسی

۲-۱. تعریف میان‌رشته‌ای

اصطلاح میان‌رشته‌ای را اولین بار در دهه ۱۹۲۰، اعضای شورای پژوهش علوم اجتماعی به کار بردند. در این تاریخ است که به تدریج از زوایای مختلف به بحث میان‌رشته‌ای توجه شد. با وجود این، کمتر از سه دهه است که مطالعات میان‌رشته‌ای در عمل، مطلوبیت عام یافته است (لاتوسا، ۲۰۰۴). مطالعات میان‌رشته‌ای، فرایند پاسخ دادن به سؤال، حل مسئله یا پرداختن به موضوعی پیچیده و گسترده است که نمی‌توان به قدر کفایت با یک رشته یا حرفه دانشگاهی و آکادمیک بدان پرداخت. از آنجایی که بیشتر مسائل مهم دلایل چندگانه دارند، مطالعات میان‌رشته‌ای، دامنه‌ای از چشم‌اندازها را برای درک جامع‌تر از مسائل و چالش‌ها فراهم می‌کند (کلاین و ویلیام، ۱۹۹۸: ۳). رویکرد میان‌رشته‌ای، یک پدیده یا موضوع علمی مرتبط با یک رشته خاص را با استفاده از مبانی، تجارب و مهارت‌های روشی و آزمایشگاهی رشته یا رشته‌های علمی دیگر بررسی و مطالعه می‌کند (خورسندی طاسکوه، ۱۳۸۷: ۷۲).

۲-۲. نارسایی‌های تخصص‌گرایی

مطالعات میان‌رشته‌ای رویکردی است که پس از آشکار شدن ضعف‌ها و کاستی‌های تخصصی و شعبه شدن علم به رشته‌های ریز ضرورت یافته است (برزگر، ۱۳۸۷: ۳۷). روند و جریان مسلط در قرن بیستم، رشد تخصصی یعنی رشد و توسعه رویکرد تک‌رشته‌ای بوده اما در دهه‌های اخیر توجه به رویکرد میان‌رشته‌ای قوت بیشتری یافته

است. در اشاره به سنگ بنای مطالعات میان رشته‌ای و هم‌زیستی و مشارکت میان رشته‌ها و حوزه‌های علمی مختلف و مشروعیت استفاده از مفاهیم و مبانی روش‌شناسی یک علم در حوزه پژوهش‌های علم دیگر، توجه به آسیب‌ها و به دنبال آن واکنش‌های اعتراض‌آمیز به تخصصی شدن علوم و دانش‌ها و جریان علوم ناب در دوره معاصر راهگشا است. دانش‌های ناب که پدیده عصر مدرن محسوب می‌شوند، به طور محض و تک‌شاخه‌ای به مطالعه موضوع مورد نظر خود به دور از تأثیرات دیگر دانش‌ها می‌پردازند و می‌کوشند موضوع خود را تا جای ممکن ریز و جزئی کنند. این ریزبینی و جزئی‌نگری در کنار دستاوردهای فراوانی که برای انسان مدرن به همراه داشت، نارسایی‌ها و آسیب‌هایی نیز در پی داشت؛ مهم‌ترین این مشکلات از دست دادن نگرش کلان و کلی درباره موضوع مورد مطالعه بود. این نظام معرفتی واکنش‌ها، اعتراضات و به دنبال آن پیشنهادهایی را در پی داشت که طرح دانش‌های میان رشته‌ای از آن جمله‌اند. دانش‌های میان رشته‌ای در صدد پیوند مجدد دانشی‌هایی برآمدند که جدایی آن‌ها موجب آسیب‌هایی جدی شده بود (نامور مطلق، ۱۳۸۹: ۲۱-۲۰).

شاقول و عموزاده نیز برخی از دلایل نارسایی و مشکلات تخصص‌گرایی را موارد زیر می‌دانند:

- ۱- تخصصی‌تر شدن رشته‌ها موجب تمایل بیشتر آنها به جداشدن از دیگر حوزه‌ها می‌شود. این روند تخصص‌گرایی تا بدانجا پیش می‌رود که به زیر تخصص‌گرایی منجر می‌شود و دانشمندان در این فرایند به مباحث ریزی توجه می‌کنند که درک آنها حتی برای متخصصان رشته اصلی و هم‌جوار هم دشوار و حتی غیرممکن است.
- ۲- مطلق‌گرایی از دیگر مشکلات پیشروی در تخصصی کردن علوم است. هر متخصص شیوه کار خود را تنها شیوه درست یا حداقل بهترین روش مطالعه تلقی می‌کند. این امر به یک‌جانبه‌نگری و تا حدودی ساختگی بودن مفاهیم در رشته‌های تخصصی دلالت دارد.
- ۳- تقلیل‌گرایی از دیگر مشکلات عمده تخصص‌گرایی است. نادیده گرفتن مسائل کلی و بی‌توجهی به پدیده‌هایی که در دیدرس یک تخصص خاص نیست، می‌تواند زیان‌آور باشد؛ به عبارت دیگر، عدم توانایی در تلفیق دانش‌ها، گاهی به توصیف جزئی و غیرجامع از پدیده‌ها منجر می‌شود (شاقول و عموزاده، ۱۳۸۶: ۲۹-۳۰).

۲-۳. مزایای رویکرد میان‌رشته‌ای

در مطالعه‌ای با رویکرد میان‌رشته‌ای، از دستاوردهای علوم مختلف در تحلیل و بررسی یک موضوع واحد استفاده می‌شود. از طرفی، برخی از مطالعات، طبیعتاً ماهیتی بینارشته‌ای دارند و رسیدن به نتایج جامع و موجه در آن‌ها صرفاً با استفاده از رهیافت‌های حوزه‌های دیگر امکان‌پذیر است؛ مانند مطالعات مربوط به محیط طبیعی، علوم شناختی، مطالعات

مربوط به نقد ادبی و حوزه‌هایی از این قبیل. مشکلاتی که با عنوان نارسایی‌های تخصص‌گرایی یاد شد، می‌تواند از منظری دیگر به عنوان ضرورت‌های رویکرد میان‌رشته‌ای لحاظ شوند. برزگر برخی از مزایای مطالعات میان‌رشته‌ای را شامل موارد زیر می‌داند:

- ۱- انسان موجودی است چندبعدی و چندساحتی و موضوع مورد مطالعه علوم مختلف. هر یک از رشته‌ها و تخصص‌ها از منظری به انسان و تولیدات انسانی به طور جزئی می‌نگرند. مطالعات میان‌رشته‌ای می‌تواند مرزهای بسته و مصنوعی علوم مختلف را به روی یکدیگر باز کند و امکان نگاه چندساحتی و چند بعدی به موضوعات مورد مطالعه را فراهم آورد.
- ۲- با مطالعات میان‌رشته‌ای می‌توان از دستاوردهای سایر رشته‌ها و تخصص‌ها آگاه شد و با این اطلاعات و آگاهی‌ها، بر تنگ نظری‌ها و یک سوئگیری‌های تخصصی غلبه و زمینه را برای نظریه‌پردازی‌های جدید و افزایش دستاوردهای علمی فراهم کرد (برزگر، ۱۳۸۷: ۳۷-۳۸).

درحقیقت مطالعات میان‌رشته‌ای سبب می‌شود تا خودمداری‌های علمی به همکاری‌های علمی تبدیل شود و زمینه برای تعامل ثمربخش میان حوزه‌های مختلف دانش فراهم گردد. البته نباید این گونه تصور شود که مطالعات میان‌رشته‌ای در همه موقعیت‌ها و برای همه موضوعات و مسائل کارایی دارد. پس از چند دهه تجربه سازمانی و به رسمیت شناخته شدن رشته‌های مستقل و آکادمیک دانشگاهی در حوزه مطالعات میان‌رشته‌ای، امروزه در برابر فعالیت‌های میان‌رشته‌ای، واکنش‌ها و مقاومت‌های پراکنده اما جدی وجود دارد که عمدتاً سازمانی و روشی هستند و نتایج و اهداف مورد نظر را با ابهاماتی روبرو می‌سازند. لذا فعالیت‌های میان‌رشته‌ای در عمل، مستلزم دانش فنی، آگاهی از روش‌ها و رعایت دقیق و ظرافت‌های معرفتی و موقعیتی است (خورسندی طاسکوه، ۱۳۸۸: ۸۷).

۲-۴. تفاوت میان چند اصطلاح: میان‌رشته‌ای، چندرشته‌ای و فرارشته‌ای

در اینجا لازم است برای جلوگیری از خلط میان اصطلاحات میان‌رشته‌ای، چندرشته‌ای (multidisciplinary) و فرارشته‌ای (transdisciplinary) در مورد این اصطلاحات توضیحاتی داده شود. بر اساس OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) چندرشته‌ای، عبارت است از مجاورت و هم‌نشینی رشته‌های مختلف، گاهی بدون ارتباط آشکار بین آنها مانند موسیقی، ریاضیات و تاریخ. فرارشته‌ای، عبارت است از بنیان‌گذاشتن سیستمی از اصول برای مجموعه‌ای از رشته‌ها و میان‌رشته‌ای صفتی است که تعامل میان دو یا چند رشته مختلف را توصیف می‌کند. این تعامل می‌تواند از ارتباط ساده ایده‌ها تا وحدت، یکپارچگی و سازماندهی

متقابل مفاهیم، روش‌شناسی‌ها، فرایندها، معرفت‌شناسی و هدایت داده‌ها به سوی سازماندهی تحقیق و آموزش در یک حوزه نسبتاً وسیع، گستردگی داشته باشد. گروه مطالعات میان‌رشته‌ای، متشکل از افرادی است که در حوزه‌های مختلف دانش (رشته‌ها) با مفاهیم، اصطلاحات، روش‌های مختلف و داده‌هایی که با تلاش کارآمد و مؤثر بر روی یک مسئله سازماندهی شده، تربیت یافته‌اند (۱۹۷۲: ۲۶-۲۵).

۲-۵. مطالعه ادبیات با رهیافتی میان‌رشته‌ای

ادبیات و مطالعات ادبی قلمرو وسیعی است که مجموعه دانش‌های مختلف و متنوع را به خدمت می‌گیرد و با عبور از مرزبندی‌های محدودکننده، بر مبنای رهیافتی ترکیبی و میان‌رشته‌ای، موضوع مورد نظر خود را مطالعه می‌کند. با تحلیل متون ادبی بر مبنای رهیافتی میان‌رشته‌ای امکان بررسی موشکافانه و رسیدن به لایه‌های عمیق معنایی متن فراهم می‌آید. ادبیات بر مبنای توان میان‌رشته‌ای خود می‌تواند تعامل گسترده‌ای با اصطلاحات، مفاهیم، موضوعات و یافته‌های پژوهش‌های مختلف در رشته‌ها و حوزه‌هایی چون زبان‌شناسی، مطالعات فرهنگی، انواع هنرها، روانشناسی و ... داشته باشد.

واضح است که ماهیت تحقیق در تعیین مبادلات مابین مطالعات ادبی و سایر حوزه‌ها و گزینش مواد اطلاعاتی و روش‌شناسی نقش اولیه دارد. بسته به هدف و درک و دریافت محقق و جهت‌گیری تحقیق او، مرزهای ادبیات بسط و گسترش می‌یابد. در واقع، ماهیت یک تحقیق مشخص‌کننده گزینش سایر حوزه‌هایی است که باید در کنار ادبیات قرار بگیرند. در بخشی از مطالعات حوزه ادبیات به لحاظ ماهیت و ویژگی‌هایشان، نیاز به کاربرد رهیافت‌های میان‌رشته‌ای چشمگیرتر است؛ مثلاً، نقد ادبی یک حوزه میان‌رشته‌ای است که در کنار ادبیات از دانش‌هایی مانند زبان‌شناسی، علوم طبیعی، الهیات، علوم اجتماعی، زیست‌شناسی، علوم سیاسی، مطالعات رسانه‌ای و روانشناسی استفاده می‌کند.

۲-۵. ادبیات تطبیقی و میان‌رشته‌ای

به وجود آمدن وجهه میان‌رشته‌ای ادبیات تطبیقی و قراردادن ادبیات و سایر رشته‌ها و علوم در کنار هم و نیز ورود گسترده نظریات انتقادی و سایر گفتمان‌های نظری به قلمرو ادبیات تطبیقی، چرخش‌های مهمی در جریان ادبیات تطبیقی و روش‌ها و رویکردهای آن ایجاد کرد و به قلمرو آن وسعت چشمگیری بخشید. مطالعات سنتی ادبیات تطبیقی، چه مطالعات تأثیری فرانسوی و چه مطالعات همزمان (Parallel) امریکایی، مسیر خود را به سمت انواع نظریه‌های پست‌مدرن پیش بردند.

به وجود آمدن وجهه میان‌رشته‌ای ادبیات تطبیقی حاصل دو حرکت عمده در این حوزه بود: اول، زمینه ظهور رویکردهای جدید نقد ادبی چون هرمنوتیک، نشانه‌شناسی، روان‌کاوی، اسطوره‌شناسی، جامعه‌شناسی و مطالعات فرهنگی فراهم آمد. در این میان

می‌توان به نظریه‌پردازان و منتقدان ادبی متعددی همچون رنه و لک، ادوارد سعید (Edward Said)، هومی بابا (Homi Bhabha)، گایاتری اسپواک (Homi Bhabha)، هانس برتن (Hans Bertens)، لیندا هاچن (Linda Hutcheon)، بیل ری‌دینگ (Bill Readings)، جانانان کالر (Jonathan D. Culler)، فردریک جیمسون (Fredric Jameson) و بسیاری دیگر اشاره کرد که همگی دانش آموخته رشته ادبیات تطبیقی بودند. دوم، ادبیات تطبیقی جزایر پراکنده رشته‌های علوم انسانی را به هم متصل ساخت. با ظهور پدیده جدید چندفرهنگی و جهانی‌شدن و تأثیر آن بر فرهنگ و ادب، ادبیات تطبیقی وارد عرصه جدیدی شد که بحث‌های آن هنوز در شرق و غرب ادامه دارد (انوشیروانی، ۱۳۹۱: ۴).

هنری رماک (Henry Remak)، نظریه‌پرداز ادبیات تطبیقی، در مقاله خود به سال ۱۹۶۱ با عنوان «تعریف و عملکرد ادبیات تطبیقی» (Comparative Literature: Its Definition and Function) تعریفی نوین از ادبیات تطبیقی ارائه کرد: ادبیات تطبیقی مطالعه ادبیات فراسوی مرزهای یک کشور خاص و مطالعه روابط میان ادبیات از یک سو و سایر قلمروهای دانش و معرفت مانند هنرها، فلسفه، تاریخ، علوم اجتماعی، دین و ... از سوی دیگر است (علوی‌زاده، ۱۳۹۱: ۵۵). تعریف رماک از ادبیات تطبیقی دو حوزه اصلی را در برداشت: مطالعه ادبیات در فراسوی مرزهای یک کشور خاص و مطالعه روابط میان ادبیات و سایر قلمروهای دانش و معرفت. بخش دوم تعریف رماک، نمایانگر تمایز بنیادینی بود که میان ادبیات تطبیقی از دیدگاه مکتب فرانسه و مکتب امریکایی وجود داشت.

رماک با ارائه این تعریف علاوه بر مطالعه ادبیات در فراسوی مرزها، مقایسه ادبیات با سایر قلمروهای بیان انسانی را نیز در حوزه ادبیات تطبیقی قرار داد و به ادبیات تطبیقی ماهیتی میان‌رشته‌ای بخشید که از رهگذر آن می‌توانست با سایر علوم و حوزه‌های دانش بشری پیوند یابد. او عدم تلفیق‌های گسترده در حوزه ادبیات تطبیقی را از سوی سردمدارانی چون کاره و گی‌یار بیش از اندازه احتیاط‌آمیز می‌دانست و معتقد بود اگر بخواهیم در زندگی فکری و احساسی دنیا مشارکت داشته باشیم، باید دیدگاه‌ها و نتایج حاصل از تحقیقات ادبی را کنار هم بگذاریم و از آن‌ها به نتایج معنی‌دار و قابل استفاده برای سایر رشته‌ها برسیم (همان: ۵۷). رماک امیدوار بود با گسترش موضوعی ادبیات تطبیقی و پیوند آن با سایر زمینه‌های تحقیقی بتواند ادبیات تطبیقی را از محدودیت و انزوایی که به اعتقاد او در نتیجه بررسی مکانیکی سرچشمه‌های متنی و روابط مبتنی بر تأثیر و تأثر در مکتب فرانسه ایجاد شده بود، رهایی دهد.^۱

بیانیه رماک جواز شکستن مرزبندی‌های موضوعی و ورود نظریه‌ها و دیدگاه‌های متنوعی از سایر حوزه‌ها به قلمرو ادبیات تطبیقی را صادر کرد. آلدریج (Aldridge)،

سر دبیر مجله مطالعات ادبیات تطبیقی (*Journal of Comparative Literature Studies*)،
در این باره نوشت:

اکنون همه بر سر این موضوع توافق دارند که ادبیات تطبیقی به معنای مقایسه ادبیات قومی و ملی نیست. ادبیات تطبیقی در واقع روشی برای دستیابی به رویکردهای جدید ادبی است، روشی که از افق‌های تنگ و محدود مرزهای ملی، جغرافیایی، سیاسی و زبانی فراتر می‌رود تا آنجا که روابط بین ادبیات و سایر شاخه‌های علوم انسانی و هنرهای زیبا را نیز دربرمی‌گیرد. روش تحقیق در مطالعات ادبیات تطبیقی با روش مطالعات ادبیات ملی تفاوتی ندارد، جز آنکه در ادبیات تطبیقی موضوع تحقیق گسترده‌تر است؛ بیش از یک ادبیات و در واقع، هر آنچه که دانشجو قادر به خواندنش باشد، دربرمی‌گیرد. محقق ادبیات تطبیقی به جای آن که خود را به فروشگاه ملیت واحدی محدود کند، در مرکز تجاری بزرگ ادبی به خرید می‌پردازد. می‌توان گفت که ادبیات تطبیقی در مطالعه پدیده‌های ادبی نه تنها از مرزهای ادبیات ملی فراتر می‌رود، بلکه به ارتباط آن با سایر حوزه‌های فکری و هنری نیز می‌پردازد. (آلد ریچ، ۱۹۶۹: ۱-۶)

شکل‌گیری مباحثی پیرامون ادبیات تطبیقی و مطالعات فرهنگی، ادبیات تطبیقی و مسائل مربوط به نژادشناسی و جنسیت، ادبیات تطبیقی و رسانه و مطالعاتی از این دست حاصل توجه به وجه میان‌رشته‌ای ادبیات تطبیقی است.

رویکرد فرانسوی ادبیات تطبیقی نیز که با مطالعات تأثیر و تأثیری آغاز شد، با گذشت زمان و بعد از انتقاداتی که بر مطالعات سنتی تأثیر و تأثیری وارد گشت، به تدریج مسیر خود را به سمت رویکردهای تازه‌ای در این حوزه سوق داد.^۲

روند مطالعات ادبیات تطبیقی در نیمه دوم قرن بیستم در فرانسه را می‌توان در سه دوره زمانی تقسیم‌بندی کرد: ۱- دهه ۶۰: شامل پژوهش‌هایی است که به بررسی جایگاه ادبیات تطبیقی در اروپا و به طور متمرکز به مطالعات تأثیر و تأثیری می‌پردازد؛ ۲- دهه ۷۰: در این دهه نظریه پذیرش و مقبولیت یک اثر ادبی در محور مطالعات ادبیات تطبیقی قرار می‌گیرد؛ ۳- دهه ۹۰: در این دهه است که مطالعات میان‌رشته‌ای و مطالعات فرهنگی توجه تطبیق‌گران را به خود جلب می‌کند (کرنه آ، ۲۰۰۸: ۱۸). به باور کرنه آ، متون ادبی صرفاً موضوعی برای ادبیات نیستند بلکه ادبیات اساساً یک منبع فرهنگی پیچیده به حساب می‌آید. وی به گروه‌های ادبیات تطبیقی توصیه می‌کند که بر گفتمان‌های ادبیات متمرکز شوند و موقعیتی را که متن در آن تولید می‌شود، بررسی کنند. خوانش غیرمتعارف متون متعارف، توجه به رسانه‌هایی مانند تلویزیون، فرامتن‌ها، واقعیت‌های مجازی و همکاری در مطالعات فرهنگی از اقداماتی است که می‌تواند برای تطبیق‌گران بسیار سودمند باشد. امروزه، ما به مقایسه محصولات هنری رشته‌های مختلف (همچون هنرهای تجسمی،

موسیقی، فیلم، ادبیات، گرافیک)، آداب و رسوم فرهنگی در شرق و غرب، مباحث مربوط به جنسیت، خرده فرهنگ‌های شهری، جوانان و اقلیت‌ها، مد، ریشه‌ها و نشانه‌های آن و اخلاقیات و مباحثی از این دست می‌پردازیم (همان: ۲۹-۳۰).

از جمله نظریه‌پردازان ادبیات تطبیقی فرانسه که به طرح مباحث نوین در این حوزه تأکید کرده‌اند، می‌توان به افرادی نظیر رابرت اسکارپیت (R. Escarpit) به دلیل توجه به حوزه جامعه‌شناسی ادبی در مطالعات ادبیات تطبیقی، ایو شورل (Y. Chevrel) در طرح مسائل مربوط به نظریه‌های ترجمه، اسطوره‌های ادبی و رابطه ادبیات و هنرهای مختلفی چون سینما، موسیقی، نقاشی، رقص و معماری و دانیل هنری پاژو (D. H. Pageaux) به دلیل توجه به نظریه‌های نوین همچون بینامتنیت (intertextuality)، نشانه‌شناسی (semiotics) و ادبیات زنان در حوزه مطالعات ادبیات تطبیقی اشاره کرد که از چهره‌های شاخص در ایجاد رویکردهای نوین در مکتب ادبیات تطبیقی فرانسه محسوب می‌شوند. برونل، پیشوا و روسو هم ادبیات تطبیقی را مطالعه‌ای میان‌رشته‌ای در نظری می‌گیرند:

ادبیات تطبیقی هنر روشمندی است که به بحث در باب تشابهات، تأثیرات و قرابت آثار ادبی با هم یا با گونه‌های مختلف دانش انسانی در زمان‌ها و مکان‌های مختلف می‌پردازد. فایده این نوع پژوهش، وصف، فهم و درک هرچه بهتر آثار ادبی است. (برونل، پیشوا و روسو، ۱۹۹۷: ۱۷۰)

بدین ترتیب، ادبیات تطبیقی به بررسی رابطه ادبیات با سایر علوم و رشته‌ها به ویژه رشته‌های هنری چون موسیقی، معماری، سینما، رسانه‌های جمعی و ... می‌پردازد که می‌توانند در کنار ادبیات قرار بگیرند. در خصوص رابطه بین ادبیات و هنر باید به این نکته اشاره کرد که:

ادبیات تطبیقی از دو دیدگاه به تحقیق درباره ادبیات با سایر هنرها می‌پردازد: اول اینکه چگونه داستان یا نمادی مشخص از متن نوشتاری به حوزه هنرهای دیداری وارد می‌شود که در اینجا پژوهشگر به دنبال فرایند اقتباس است. نویسنده با کلمه یعنی زبان نوشتاری‌اش و هنرمند با استفاده از ابزار هنری خاص مثل خط و رنگ، صورت و آوا همان مفهوم را بیان می‌کند. اقتباس‌های سینمایی و نمایشی یا نقاشی‌ها و موسیقی‌های برگرفته از آثار ادبی در زمره چنین پژوهش‌هایی می‌گنجد. دوم اینکه چگونه مفهوم انتزاعی واحدی چون مرگ یا شفقت یا ناامیدی و یأس در ادبیات و سایر هنرها متجلی می‌شود. شاعر با کلمات و مجسمه‌ساز با تراشیدن سنگ، احساس خود را از همان مفهوم بیان کرده است. در چنین پژوهشی، وظیفه پژوهشگر ادبیات تطبیقی بررسی تأثیر و تأثر نیست بلکه پی بردن به روش‌های متفاوت بیان ادبی و هنری است که در یکی از کلمه و در دیگری از ابزار هنری استفاده شده است. (انوشیروانی، ۱۳۹۲: ۵)

ایو شورل در تحقیق تقریباً مختصری که در زمینه ادبیات تطبیقی انجام داده است به رابطه ادبیات با رشته‌هایی مثل نقاشی، مجسمه‌سازی، سینما/تلویزیون، موسیقی، رقص، معماری و... اشاره می‌کند. وی به این نکته می‌پردازد که آثار ادبی به عنوان متونی جامع می‌توانند ترکیبی از تمام هنرها را داشته باشند و آن‌ها را در خود ادغام کنند. به اشاره شورل می‌توان پیوند بین ادبیات و هنرها را بررسی کرد و به این نکته پرداخت که چگونه در یک رابطه متقابل، ادبیات و هنرها مواد اصلی را برای یکدیگر فراهم می‌کنند (شورل، ۱۳۸۶: ۱۴۹-۱۳۲).

۶-۱- رویکرد میان‌رشته‌ای ادبیات تطبیقی و بحران در این حوزه

وسعت قلمرو ادبیات تطبیقی از یک سو، معضل محدودیت این حوزه را حل کرد اما از سوی دیگر مسائل تازه‌ای را در این حوزه به وجود آورد. با ورود نظریه‌های نقدی و گفتمان‌های فرهنگی به قلمرو ادبیات تطبیقی این حوزه آن‌چنان وسعت یافت که فرانسوا یوست (Francois Jost)، درباره آن نوشت: «ادبیات تطبیقی گسترده‌تر از آن است که یک رشته دانشگاهی باشد. ادبیات تطبیقی چشم‌اندازی کلی است از ادبیات و دنیای حروف، یک بوم‌شناسی انسانی، یک جهان‌بینی ادبی و یک نما از جهان فرهنگی که کلی و قابل درک است.» (باسنت، ۱۳۸۷: ۱۳)

به دنبال این بحث‌ها و کشمکش‌ها، ادبیات تطبیقی که به تازگی از بحران نظریه و روش‌هایی یافته بود، به بحران دیگری دچار شد: بحران هویت. بحران جدید در حوزه ادبیات تطبیقی حاصل کثرت نظریه‌ها در این حوزه و فراموش کردن این نکته بود که از این نظریه‌ها چگونه باید در تحلیل و تطبیق آثار ادبی بهره گرفت و تا چه میزان باید در مطالعات میان‌رشته‌ای ادبیات تطبیقی، هویتی مستقل برای این حوزه به عنوان یک رشته دانشگاهی قائل شد. این مسئله چیزی جز تحیر و سرگردانی دانشجویان این رشته را به دنبال نداشت. اگر زمانی ولک به وجود بحران در ادبیات تطبیقی به دلیل عدم تبیین موضوع و روش‌شناسی مشخص در این حوزه اشاره کرد (ر. ک: ولک، ۱۹۶۳: ۲۸۲)، بحران جدید ادبیات تطبیقی، بحران هویت و شکست تلاش‌های اخیر در این حوزه از منظر وضعیت نظام‌مند ادبیات تطبیقی به عنوان یک رشته مستقل دانشگاهی بود. به بیان دیگر، اگرچه ادبیات تطبیقی در مفهوم تازه خود توانست با گذشت زمان خود را از محدودماندن به مطالعه منابع و تأثیرات رها سازد و به نظام وسیع‌تری از مطالعات دست یابد اما به اعتقاد برخی، این نظام اگرچه به دلیل بهره‌گیری از گفتمان‌ها و دیدگاه‌های نظری ادبی و غیر ادبی، گستره وسیعی را شامل می‌شد اما به خوبی تعریف نشده بود و همین مسئله به ابهام در حوزه ادبیات تطبیقی از نظر فقدان یک نهاد مستقل دانشگاهی افزود.^۴ چالرز برنهایمر (Charles Bernheimer)، سومین گزارش ده‌ساله به انجمن ادبیات تطبیقی آمریکا

(ACLA) را در سال ۱۹۹۳ به همراه پاسخ‌های آن در قالب یک کتاب با عنوان *ادبیات تطبیقی در عصر چند فرهنگ‌گرایی* (*Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*) درآورد و در مقدمه آن به وجود تشویش و اضطراب در این رشته به دلیل عینیت‌گرایی مبهم آکادمیک و چشم‌انداز تیره و تاریک آن از منظر حوزه کاربردی اشاره کرد (برنهایمر، ۱۹۹۵: ۱۷-۱۱). لیندا هاچن (Linda Hutcheon) در یکی از مقاله‌های جوابیه کتاب برنهایمر با عنوان «وضعیت مشوش ادبیات تطبیقی (Comparative Literature's Anxiogenic state)» نیاز به بازنگری و اصلاح این حوزه را به‌ویژه از منظر وضعیت سازمانی و شکل‌گیری یک حوزه دانشگاهی مستقل ضروری دانست (هاچن، ۱۹۹۵: ۳۰۳-۲۹۹). سوزان باسنت (Susan Bassnett) در کتاب خود، *درآمدی انتقادی بر ادبیات تطبیقی (Comparative Literature, A Critical Introduction)* به این نکته اشاره کرد که بسیاری از محققان از حوزه‌های مختلف به سمت ادبیات تطبیقی حرکت می‌کنند اما آن‌ها در یک نقطه واحد به یکدیگر نمی‌رسند (باسنت، ۱۹۹۳: ۱). هم‌چنین در سال ۲۰۰۳ اسپوآک، کتابی را با عنوان *مرگ یک رشته (Death of a Discipline)* منتشر کرد و در آن ادبیات تطبیقی را به عنوان یک رشته در حال مرگ به تصویر کشید (اسپوآک، ۲۰۰۳: xii). در همان سال، هان ساوسی (Haun Saussy) در مقاله‌ای با عنوان «ادبیات تطبیقی در عصر جهانی شدن (Comparative Literature in an Age of Globalization)» برای ادبیات تطبیقی و سنت آن، استعاره «اجساد بارزشی که از کابوس‌های تر و تازه به هم دوخته شده‌اند (*Nightmares Exquisite Cadavers stitched from fresh*)» را به کار برد (ساوسی، ۲۰۰۶: ۴۲-۳).

از نظر کالر اگر با نگاهی عقلانی و منطقی به این مسئله بنگریم درخواهیم یافت که ادبیات تطبیقی در کشاکش تحولات خود به دلیل وسعت قلمرو، استفاده از دیدگاه‌های نظری و یافتن صبغه میان‌رشته‌ای، به پیروزی دست یافته است اما اگر از منظر وجود یک نهاد مستقل یعنی در نظر گرفتن هویت مستقل برای ادبیات تطبیقی به عنوان یک رشته دانشگاهی بنگریم، شکست ادبیات تطبیقی را خواهیم دید؛ زیرا ادبیات تطبیقی در این مفهوم دچار بحران هویت شده است. (علوی‌زاده، ۱۳۹۸: ۸۲). برای توضیح بیشتر این مسئله کالر به گزارش سال ۱۹۹۳ انجمن ادبیات تطبیقی آمریکا^۵ اشاره می‌کند. تأکید اصلی این گزارش بر دو مسئله بود: نخست پافشاری بر این موضوع که ادبیات تطبیقی باید اروپامحوری سنتی خود را رها کند و صبغه جهانی بیابد. دوم آنکه ادبیات تطبیقی باید از تمرکز بر روی ادبیات به سمت مطالعه تولیدات فرهنگی یا سایر انواع گفتمان، تغییر جهت دهد. کالر، تأکید اول را کاملاً موجه می‌داند؛ چراکه جهانی شدن ادبیات تطبیقی و رهاشدن آن از اروپامحوری صرف، هم بازتاب واقعیت‌های فرهنگی معاصر است و هم

پاسخی است برای درک این مسئله که چگونه فرهنگ‌های غربی به واسطه روابطشان با فرهنگ‌های غیرغربی شناخته و تعریف شده‌اند. تأکید دوم نیز به دلیل پذیرش ادبیات به مثابه گفتمانی در کنار سایر گفتمان‌ها و استفاده از توانایی‌های ادبی در تحلیل گفتمان‌های روانکاوانه، سیاسی، فرهنگی، رسانه و ... در خور تجلیل است. اما تأکید اصلی کالر بر نتیجه‌ای است که از عمل به این دو پیشنهاد حاصل می‌شود: هم جهانی شدن و هم فرهنگی شدن به ادبیات تطبیقی ماهیتی می‌بخشد که دیگر شبیه به یک رشته دانشگاهی نیست و شامل مطالعه گفتمان‌ها و تولیدات فرهنگی از هر نوع در سرتاسر جهان می‌شود (همان: ۸۴-۸۳). اینجاست که پرسش‌هایی درباره تمایزات هویتی ادبیات تطبیقی با سایر رشته‌ها و دپارتمان‌ها مطرح می‌شود: آیا دپارتمان‌های دیگری در حوزه علوم انسانی وجود خواهد داشت که با ادبیات تطبیقی مغایرات داشته باشد؟ آیا دیگر نیازی به دپارتمان‌های موسیقی، هنر، ادبیات و فلسفه یا دپارتمان‌هایی برای مطالعه زمینه‌های مختلف در جهان خواهد بود؟ آیا ادبیات تطبیقی در حاکمیت جدید خود همه چیز را در علوم انسانی و بیشتر زمینه‌های علوم اجتماعی در بر خواهد گرفت؟ (همان: ۸۴).

این بحران زمانی حادث می‌شود که مسئله تطبیق، که باید در محور مطالعات ادبیات تطبیقی باشد، به دست فراموشی سپرده شود. رماک در مقاله‌ای با عنوان «خاستگاه و تکامل ادبیات تطبیقی و مطالعات میان‌رشته‌ای آن (Origins and Evolution of Comparative Literature and Its Interdisciplinary Studies)» به این موضوع اشاره می‌کند: «مقایسه آثار ادبی فرهنگ‌های مختلف حتی در ادوار گذشته نیز هیچ‌گاه بسامد بالایی نداشته است؛ باین حال نباید فراموش کنیم که اصل مقایسه، هسته اصلی و مرکزی ادبیات تطبیقی است، اما همین اصل، امروزه در این رشته چیزی شبیه به یک امر فراناداره و بسیار کمیاب شده است (رماک: ۲۰۰۲: ۲۴۷). پیتر بروکس (Peter Brooks)، دارای مدرک دکتری ادبیات تطبیقی از دانشگاه هاروارد و صاحب کرسی دپارتمان ادبیات تطبیقی دانشگاه ییل (the University of Yale)، در مقاله‌ای با عنوان «آیا ما باید عذرخواهی کنیم؟ (Must We Apologize?)» می‌نویسد: «من هرگز مطمئن نبوده‌ام که حوزه یا رشته ادبیات تطبیقی چیست و آیا واقعاً می‌توانم ادعای تدریس یا کار در این حوزه را داشته باشم» (برنهایمر، ۱۹۹۵: ۹۷ به نقل از شیانگ‌یو، ۲۰۱۰: ۳۲۶). توماس روزنمیر (Thomas Rosenmeyer) نیز در مقاله «آیا من یک تطبیق‌گر هستم؟ (Am I a comparatist?)» می‌گوید: «من هنوز مطمئن نیستم که تطبیق‌گران چه کسانی هستند و چه کارهایی انجام می‌دهند» (همان).

رماک همچنان طرح یک پرسش کلیدی را اجتناب ناپذیر می‌داند: ما، به مثابه پژوهشگران ادبیات، تا چه اندازه در رقابت با واقعیت‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی،

نژادی و مذهبی، تجارت، فن‌آوری، صنایع تفریحی و چرخه خرید و فروش در کشورمان یا الحاق اجتناب‌ناپذیر آن‌ها به حوزه ادبیات، موجودیت مستقل به خود را داریم؟ (رماک، ۲۰۰۲: ۲۴۶). پاسخ به این پرسش می‌تواند مرزبندی مشخصی میان پژوهش‌های ادبی و پژوهش‌های غیرادبی ایجاد کند و میزان و نحوه استفاده از نظریه‌ها و روش‌های سایر علوم در ادبیات را معلوم سازد.

به اعتقاد رماک برای رشته ادبیات تطبیقی در ایالات متحده امریکا می‌توان دو جنبه مثبت و منفی برشمرد: جنبه مثبت آن است که مطالعات میان‌رشته‌ای به معنای واقعی در این حوزه، به‌ویژه در تاریخ‌نگاری، فلسفه، انسان‌شناسی، علوم مهندسی و تکنولوژی به موازات مطالعات بیناهنری، چه در سطح تاریخی و چه در سطح معاصر، و بحث و جدال‌های میان آن‌ها به گونه‌ای مؤثر موجب غنای مطالعات ادبیات تطبیقی شده است. اما در جنبه منفی، روند پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در دام ناشیگری و بی‌تجربه‌گی خام‌دستانی گرفتار آمده که اصل بیناملی (Inter-national) و بینابانی (Inter-linguistic) در پژوهش‌های ادبیات تطبیقی را کنار گذاشته‌اند^۶ (همان: ۲۴۹).

اگرچه باید اشاره کنیم که به باور دیگر نظریه‌پردازان این حوزه، وجود این بحران امری طبیعی است و ادبیات تطبیقی باید از این بحران گذر کند: پایه و اساس ادبیات تطبیقی به روند فکری ما بستگی دارد. برای شخصی‌سازی یک شی یا یک فرد، برای تعریف یک مفهوم و برای یافتن جایگاه خویش در میان دیگران، باید مقایسه انجام شود. به همین دلیل ما همیشه یک ادبیات را با ادبیات‌های دیگر مقایسه می‌کنیم، اما بحران نقطه آخر جهان نیست؛ بحران انرژی‌های پنهان ما را فعال می‌کند تا بتوانیم روش‌های گذر از بحران را بیابیم (کرنه‌آ، ۲۰۰۸: ۳۲). اسپواک (Spivak) در این باره می‌گوید: به بحران رسیدن چندان هم بد نیست؛ بلکه به کیفیت و عدالت ذهن ما کمک می‌کند تا به طور افراطی موضع‌گیری نکنیم. به اعتقاد او، ادبیات تطبیقی مدرن باید از معیارهای ادبیات فراتر رود و به موقعیتی جهانی دست یابد. اولین هدف ادبیات تطبیقی که همانا مطالعه فراملی ادبیات از نظر درون‌مایه‌ها، مکاتب، انواع، دوره‌ها، زمان و تاریخ اندیشه بود، تغییر کرده است و اکنون ادبیات باید در پرتو آثار خلق شده در فرهنگ‌های نوظهور بازنگری شود (ر.ک: اسپواک، ۲۰۰۳: ۱۰۰).

۲-۶-۱. روش‌شناسی پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در ادبیات تطبیقی

تأکید بر استفاده از رویکرد میان‌رشته‌ای در برخی از حوزه‌های پژوهش‌های ادبی به معنای از بین بردن استقلال روشی و تضعیف ماهیت مستقل ادبیات نیست بلکه به معنای یافتن شیوه‌ای است برای ایجاد پل ارتباطی در بهره‌گیری از دستاوردهای سایر علوم در حوزه مطالعات ادبی و غنا بخشیدن به مطالعات ادبی، زیرا به همان اندازه که محدود کردن

مطالعات ادبی به مرزهای بسته، جدایی ادبیات از سایر حوزه‌های علمی و فرهنگی و در انزوا قرار گرفتن ادبیات، برای دستاورد پژوهش‌های ادبی خطرناک و زیان‌بار است، وسعت بخشیدن غیرنظام‌مند و بدون توجه به اهداف کاربردی مطالعات میان‌رشته‌ای در حوزه ادبیات نیز مطالعات ادبی را به سمت تحلیل‌های ناموجه و متعصبانه سوق می‌دهد.

اگرچه در پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، توجه به نزدیک‌بودن ماهیت رشته‌ها لازم است اما تأکید بر این نکته نیز ضروری است که مطالعات میان‌رشته‌ای را نباید با وسعت بخشیدن به حوزه آکادمیک یک رشته دانشگاهی یکسان تلقی کرد؛ مثلاً، درست است که رهیافت‌های زبان‌شناسی در مطالعه عینی ادبیات راهگشاست اما این مسئله نباید موجب شود که ما مرزبندی‌های علمی و منطقی رشته‌های مختلف را نادیده بگیریم. در این باره، میتوان به نمونه‌ای اشاره کرد: رومن یا کوبسن در مقاله پایانی خود در همایش مشهور «کنفرانس درباره سبک» که در سال ۱۹۵۸ در دانشگاه ایندیانا برگزار شد، در تأکید بر نزدیکی و ارتباط میان حوزه ادبیات و زبان‌شناسی تا آنجا پیش رفت که گویا قصد داشت ادبیات را بخشی از قلمرو زبان‌شناسی قلمداد کند: «شعرشناسی به مسائل ساختار کلام می‌پردازد ... از آنجا که زبان‌شناسی علم جهانی ساختار کلام است، شعرشناسی را باید جزء مکمل زبان‌شناسی دانست.» باید توجه داشت که منظور یا کوبسن از «شعرشناسی» مطالعه ادبیات به مفهوم عام کلمه است و نه صرفاً مطالعه شعر (ر.ک: فالر و همکاران، ۱۳۶۹: ۹۵).

واضح است که انجام مطالعات میان‌رشته‌ای در حوزه‌های مختلف با توجه به تمایزات ماهیتی میان رشته‌های گوناگون، نیازمند یک جریان اندیشیده و نظام‌مند است. سؤالات اساسی که بایستی در اینجا مطرح شود آن است که آیا در کنار هم قرار دادن موضوعات و روش‌های متعلق به دو رشته، به معنای انجام یک پژوهش میان‌رشته‌ای در ادبیات تطبیقی است؟ یک تطبیق‌گر چگونه می‌تواند بین ادبیات و سایر دانش‌ها و حوزه‌های بیان هنری هم‌زیستی و تعاملی ثمربخش برقرار کند به گونه‌ای که چنین مطالعه‌ای در راستای رسیدن به اهداف نهایی از مطالعات میان‌رشته‌ای ادبیات تطبیقی باشد، تمایزات رشته‌ها را نادیده نگیرد و محقق را به درک جامع و عمیق از موضوع مورد مطالعه خود سوق دهد. آیا شیوه نظام‌مندی برای ترکیب رشته‌ها و روش‌های برگرفته از آنها، تلفیق و در نهایت حل آنها در یک ساختار تازه وجود دارد؟

یک چهارچوب قابل قبول در این زمینه طرحی است که هانری رماک در تعیین روش‌شناسی مطالعات نوین ادبیات تطبیقی مطرح می‌کند. آنچه که رماک می‌گوید با اندکی تسامح می‌تواند الگوی مناسبی را برای تعیین مناسبات میان ادبیات و سایر رشته‌ها فراهم آورد. پیشتر اشاره شد که رماک حوزه مطالعات ادبیات تطبیقی را به مثابه یک حوزه میان‌رشته‌ای در نظر می‌گیرد. او معتقد است اگر محققى بخواهد تحقیقی درباره منابع

تاریخی نمایشنامه‌های شکسپیری انجام دهد، این تحقیق تنها در صورتی در حوزه ادبیات تطبیقی جای می‌گیرد که تاریخ‌نگاری و ادبیات دو قطب اصلی پژوهش باشند، واقعیت‌ها یا گزارش‌های تاریخی و انطباق‌های ادبی آن‌ها به گونه‌ای نظام‌مند مقایسه و ارزیابی شده باشد و همچنین نتایج حاصل از این بررسی، هر دو حوزه تاریخ‌نگاری و ادبیات را به حیث ماهیتشان در بر بگیرد. مثال دیگر رماک، تحقیق درباره نقش پول در رمان باباگوریو (Père Goriot) اثر بالزاک (Balzac) است. به باور او، این نوع بررسی اگر به طور اساسی (نه فقط برحسب نمونه‌های اتفاقی) به نفوذ ادبی یک نظام منسجم مالی یا مجموعه‌ای از تفکرات مالی مربوط شود، یک بررسی تطبیقی محسوب خواهد شد. یا بررسی یک شخصیت در رمان هنری جیمز (Henry James) در صورتی که چشم‌اندازی روش‌مند از این شخصیت در پرتو نظریه‌های روانشناسانه فروید (یا آدلر، یونگ و...) ارائه کند، در قلمرو ادبیات تطبیقی قرار می‌گیرد (علوی‌زاده، ۱۳۹۱: ۶۲). چنانکه ملاحظه می‌شود، دوقطبی بودن تحقیق و کاربرد نظام‌مند مفاهیم و روش‌های دو حوزه به گونه‌ای که نتایج حاصل از تحقیق، هر دو حوزه را به حیث ماهیتشان در بر بگیرد، شروط اساسی است که رماک مطرح می‌کند؛ به بیان دیگر، مطالعه ادبیات باید در کنار یک دانش دیگر قرار گیرد و به میزان مساوی به هر دو پرداخته شود. رماک می‌کوشد تا با تعیین این شرایط، این نوع مطالعه را به مطالعه‌ای نظام‌مند تبدیل کند و برای آن مرزبندی‌های مشخصی قائل شود.

تامپسون کلاین (Thompson Klein) برای یک مطالعه میان‌رشته‌ای، اهداف زیر را تعیین می‌کند: یک مطالعه میان‌رشته‌ای می‌خواهد تا به سوالات پیچیده پاسخ گوید، تا به موضوعات گسترده بپردازد، تا روابط میان رشته‌ها و فنون مختلف را مورد مذاکره قرار دهد، تا مسائلی را حل کند که از محدوده یک رشته فراتر می‌رود، تا به وحدت دانش دست پیدا کند؛ خواه در یک مقیاس محدود باشد و خواه در یک مقیاس وسیع. او برای انجام یک پژوهش میان‌رشته‌ای هدفمند و منطقی، ساختار زیر را توصیه می‌کند:

تعریف مسئله، تعیین همه نیازهای علمی شامل نمایندگان و مشاوران شایسته از رشته‌های مختلف و نیز الگوها، سنت‌ها و آثار جنبی مرتبط، طرح و توسعه یک چهارچوب صحیح تحقیق و پرسش‌های مناسبی که باید مورد کندوکاو قرار بگیرند، مشخص کردن مطالعات خاصی که باید انجام شوند، مذاکره و گفتگو پیرامون موضوع مورد بحث (در یک کار گروهی)، جمع‌آوری همه دانش‌های موجود و جستجوی اطلاعات تازه، حل مناقشات رشته‌ای، تلاش برای رسیدن به توافق، تأکید بر یادگیری دوسویه در کار گروهی و ایجاد و حفظ ارتباط از طریق روش‌های تلفیق و متحد کردن. (کلاین، ۱۹۹۸: ۱۸۸-۱۸۷)

استیون توتوسی (Steven Totosy de Zepetnek) از دیگر کسانی است که با توجه به جدال‌ها بر سر این موضوع می‌کوشد تا طرح نظام‌مند و دقیقی از مطالعات ادبیات تطبیقی با

رویکرد میان‌رشته‌ای را ترسیم کند. او برای مفهوم میان‌رشته‌ای در ادبیات تطبیقی دو اصل اساسی را در نظر می‌گیرد: نخست مسلم دانستن این اصل که ادبیات می‌تواند یا باید با توجه به رشته‌هایی که به لحاظ مفهومی با آن مرتبط‌اند مثل تاریخ، روانشناسی، یا سایر حوزه‌های بیان هنری مثل فیلم، موسیقی، هنرهای تجسمی و غیره مورد بررسی قرار گیرد. او این رویکرد را به عنوان «اصل تطبیقی» میان‌رشته‌ای در پژوهش ادبی در نظر می‌گیرد. دوم «اصل روش»، یعنی به کارگیری چهارچوب‌ها و روش‌شناسی‌های نظری سایر رشته‌ها به منظور فراگرفتن دانش تحلیل ادبیات و متن یا متون ادبی. توتوسی میان سه دسته از مطالعات میان‌رشته‌ای تمایز قائل می‌شود:

۱. مطالعات درون‌رشته‌ای (intra-disciplinarity)، به معنای پژوهش در درون رشته‌هایی گسترده اما به یکدیگر مرتبط مثل رشته‌های علوم انسانی یا علوم اجتماعی. مثلاً، روش‌هایی که از جامعه‌شناسی، تاریخ یا روانشناسی به وام گرفته می‌شود، در مطالعه ادبیات یا متون ادبی به کار گرفته می‌شود.
۲. چندرشته‌ای (multi-disciplinarity)، زمانی که محقق می‌کوشد تا مسئله یک رشته را با استفاده از رویکردهای نظری و روش‌شناسانه رشته‌های دورتر (رشته‌هایی که ارتباط کمتری با رشته مورد نظر دارند) حل کند؛ مثلاً، محقق می‌کوشد تا یک متن ادبی با موضوع و محتوایی مشخص را با کمک زمینه علمی برگرفته از علوم مثل داروشناسی، هواشناسی، جغرافیا و غیره تحلیل کند.
۳. چندرشته‌ای گسترده (pluri-disciplinarity)، به معنای مشارکت جمعی پژوهشگرانی از حوزه‌های مختلف برای حل مسائل و پاسخ‌گویی به سوالاتی که با استفاده از یک روش یا رویکرد نمی‌توان به طور قانع‌کننده به آن‌ها پاسخ گفت.

توتوسی رشد مطالعات میان‌رشته‌ای در ادبیات را ویژگی مغتنم و رضایت‌بخشی می‌داند اما با این حال معتقد است که تلاش‌ها در این حوزه فاقد یک اصل مهم و حیاتی یعنی اصل کاربردی بوده‌اند. به اعتقاد او آثار و کتاب‌های نگاشته شده در این زمینه هیچ کدام میان‌رشته‌ای بودن را به عنوان یک چهارچوب و روش‌شناسی کاربردی نشان نداده‌اند (ر.ک: توتوسی، ۱۹۹۸: ۸۰). میان‌رشته‌ای در این مفهوم گسترده و با در نظر گرفتن تفاوت‌های کاربردی در سه نوع مطالعات میان‌رشته‌ای شامل درون‌رشته‌ای، چند رشته‌ای و چند رشته‌ای گسترده بر پایه دو اصل اساسی - اصل تطبیقی و اصل روش - بخش اصلی طرح توتوسی را از ادبیات تطبیقی نوین (New Comparative Literature) شامل می‌شود. توتوسی معتقد است که اگر مطالعه ادبیات بخواهد به هدف خود که همانا وسعت‌بخشیدن

به دانش ادبی در بافت میان‌رشته‌ای است دست یابد، اصل تطبیقی و اصل روش هر دو باید با اصل کاربردی و عملی بودن همراه شوند (همان: ۸۲).

اشمیت نیز به اصل کاربردی بودن مطالعات میان‌رشته‌ای در ادبیات تأکید می‌کند. طرح او دربارهٔ کاربردپذیری رویکرد نظام‌مند و تجربی به ادبیات و فرهنگ در مطالعات میان‌رشته‌ای، با نظریهٔ نظام‌ها آغاز می‌شود. به این معنا که:

مطالعهٔ ادبیات در شکل میان‌رشته‌ای از نظر ساختاری مانند همه دانش‌های اجتماعی دیگر صورت می‌گیرد. به همین دلیل، مطالعهٔ ادبیات اگر بخواهد گسترش یابد، باید آگاهانه شامل میان‌رشته‌ای بودن در شکل کاربردی آن باشد. به عبارت دیگر، باید تلاش شود تا مطالعهٔ ادبیات در این معنا آگاهانه و قانون‌مند صورت گیرد. (اشمیت، ۱۹۹۳: ۷)

کالر نیز از دیگر نظریه‌پردازانی است که به دنبال حل کشمکش‌ها و جدال‌ها بر سر بحران هویت در ادبیات تطبیقی می‌کوشد تا به ترسیم دقیق طرح خود از مفهوم میان‌رشته‌ای در ادبیات تطبیقی و فرهنگی شدن آن پردازد. او در توضیح انتقادات خود بر تأکیدات گزارش ۱۹۹۳ می‌نویسد: این بدان معنا نیست که اعضای دپارتمان‌های ادبیات تطبیقی باید از مطالعهٔ ادبیات در ارتباط با سایر فعالیت‌های فرهنگی یا پیگیری طرح‌هایی که ادبیات تنها در حاشیهٔ آن قرار دارد یا از آن دور است، منع شوند. تطبیق‌گران مثل همیشه در جالب‌ترین پیشرفت‌های روش‌شناسانه و نظری در حوزه علوم انسانی شرکت خواهند داشت. از آنجاکه ادبیات نه یک نوع طبیعی بلکه ساختاری تاریخی است، مطالعهٔ آن در ارتباط با سایر گفتمان‌ها نه فقط اجتناب‌ناپذیر بلکه ضروری است (ر.ک: علوی‌زاده، ۱۳۹۸: ۸۷-۸۶)؛ اما تأکید کالر آن است که ادبیات باید بخش مرکزی و محوری یک تحقیق در حوزهٔ ادبیات تطبیقی باشد. ادبیات تطبیقی به عنوان جایگاهی برای مطالعهٔ ادبیات، باید پذیرای امکانات متنوعی از سایر رشته‌ها و گفتمان‌ها باشد اما برای اجتناب از این که نهایتاً به جایگاهی برای مطالعات فرهنگی بدل شود، باید بخش محوری مطالعه از آن ادبیات باشد.

هان ساوسی نیز که ادبیات تطبیقی را «مقایسه‌هایی به کمک ادبیات» می‌داند، مرکزیت ادبیات را محرز می‌پندارد؛ به این معنا که ادبیات تطبیقی شامل خوانش انواع مختلفی از متون است، ولی خوانشی ادبی. پیشنهاد کالر بنا به اذعان خود او چندان مورد پذیرش واقع نشد و طرفدار زیادی نیافت (همان: ۸۷)، اما این موضوع که ادبیات تطبیقی گریبانگیر بحران هویتی است، همچنان به عنوان موضوعی پر کشمکش میان نظریه‌پردازان و فعالان این رشته باقی مانده است. تاجایی که رماک که خود طراح تعریف نوین ادبیات تطبیقی و بخشیدن وجههٔ میان‌رشته‌ای به آن محسوب می‌شود، خود را در جهت‌گیری غلط این مسیر مقصر می‌داند و مطالعات این حوزه را «مطالعات میان‌رشته‌ای بدون رشته» می‌نامد: پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در ایالات متحده از ۴۰ تا ۵۰ سال پیش دو هدف اصلی را دنبال می‌کرده است

(من همین جا اقرار می‌کنم که در این مسیر مقصر بوده‌ام)^۷: هدف نخست، یعنی نزدیکی و تأثیر متقابل مطالعات میان‌رشته‌ای در حوزه ادبیات تطبیقی با موفقیت اثبات شده است؛ اما هدف دوم، یعنی جداکردن این دو حوزه (مطالعات میان‌رشته‌ای و ادبیات تطبیقی) و تعریف دوباره تمایزات میان آن‌ها، در کشاکش جریان‌های نقدی و نظریه‌های فرهنگی پنهان مانده است. پیامد ترکیب ناصحیح این دو حوزه، ادبیات تطبیقی را به لحاظ مفهومی مبهم و این دو حوزه را به حوزه‌هایی همانند بدل کرده است تا جایی که امروز به گونه‌ای حیرت‌آور می‌توانیم این حوزه را مطالعات میان‌رشته‌ای بدون رشته بنامیم (ر.ک: رماک، ۲۰۰۲: ۲۵۰).

رماک می‌گوید: علت اولیه و هدف نهایی از یک پژوهش ادبی، روشن کردن معنای کامل متن است؛ اما این بافت متن نیست که معنای آن را روشن می‌کند بلکه متن، خود ابزاری است برای اثبات معنا، روشن ساختن بافت و تأیید نظریه، آن‌هم به طور قیاسی و نه استقرایی. البته این انتظاری است که ما از یک پژوهش ادبی داریم اما شوربخانه واقعیت پژوهش‌های ادبی به دلیل تفاوت در رویکردهای پژوهشی، موقعیت‌ها، تمایلات محققان و توانایی‌های لازم و مقتضی آن‌ها، بسیار نابسامان‌تر و آشفته‌تر از آن چیزی است که تصور می‌کنیم اما با وجود همه این شرایط، اصل تقدم متن در پژوهش‌های ادبی همچنان پابرجاست. در تحقیقات منتشر شده در این حوزه در ایالات متحده آمریکا، اصل ادبی در پژوهش‌های ادبیات تطبیقی کم‌رنگ و ضعیف شده است تا جایی که اگرچه کاملاً از میان نرفته اما به هر روی در جایگاه دوم اهمیت قرار دارد. در فرهنگ‌های اروپایی که ادبیات و هنرشان قدمت دیرینه تاریخی دارد، رویکرد تاریخی به ادبیات به مثابه یک پدیده متمایز موجب شده تا پژوهش در ادبیات تطبیقی، هم از منظر تاریخی و هم از منظر انتقادی صورت گیرد (همان: ۲۴۸-۲۴۷).

۳. نتیجه‌گیری

انجام یک پژوهش میان‌رشته‌ای نظام‌مند در ادبیات تطبیقی مستلزم یافتن روش‌های منطقی و کارآمد در بهره‌گیری از توان علمی و تحقیقاتی سایر دانش‌ها و حوزه‌های علمی به عنوان پیش‌نیازها، ضرورت‌ها و مکمل‌ها در حل دغدغه‌های پژوهش‌های ادبی است. تعریفی که از ماهیت مطالعات میان‌رشته‌ای ارائه می‌دهیم و جهت‌گیری روشی که برای آن‌ها در نظر می‌گیریم، باید با توجه به اهداف غایی از پژوهش‌های میان‌رشته‌ای باشد. از این رو، نیاز به تجدید نظرهای بنیادین در روشن کردن تعریف، کاربرد، روش‌شناسی و اهداف رویکردهای میان‌رشته‌ای در حوزه مطالعات ادبیات تطبیقی ضروری است. از سوی دیگر، تأکید بر استفاده از رویکرد میان‌رشته‌ای در مطالعات ادبیات تطبیقی به معنای از بین

بردن استقلال روشی و تضعیف ماهیت مستقل آن نیست بلکه به معنای یافتن شیوه‌ای است برای ایجاد پل ارتباطی در بهره‌گیری از دستاوردهای سایر علوم در حوزه مطالعات ادبی و غنابخشیدن به مطالعات ادبیات تطبیقی، زیرا به همان اندازه که محدود کردن مطالعات ادبی به مرزهای بسته، جدایی مطالعات ادبی از سایر حوزه‌های علمی و فرهنگی و در انزوا قرار گرفتن ادبیات، برای دستاوردهای پژوهش‌های ادبی خطرناک و زیان‌بار است، وسعت بخشیدن غیرنظام‌مند و بدون توجه به اهداف کاربردی مطالعات میان‌رشته‌ای در حوزه ادبیات نیز مطالعات ادبی را به سمت و سوی تحلیل‌های ناموجه و متعصبانه سوق می‌دهد؛ همچنین، توجه به نزدیک‌بودن ماهیت رشته‌ها نیز برای رسیدن به نتایج مطلوب در یک بررسی میان‌رشته‌ای لازم است، بنابراین واضح است که صرف طرح رویکرد میان‌رشته‌ای در ادبیات تطبیقی در جهت ایجاد رابطه بین ادبیات و سایر حوزه‌های علمی و هنری کافی نیست بلکه چگونگی طرح این دسته از مطالعات و توجه به قابیتهای مختلف مطالعات میان‌رشته‌ای در حوزه‌های مورد استفاده نیز باید مورد نظر قرار بگیرد و مرزبندی‌های علمی و منطقی رشته‌های مختلف نیز نباید نادیده گرفته شود.

یادداشت‌ها

۱. رماک ادبیات تطبیقی را بیشتر به مثابه یک رشته کمکی بسیار ضروری، یک پیوند میان بخش‌های کوچکتر ادبیات بومی و یک پل میان حوزه‌های خلاقیت بشری که از نظر ساختار درونی با یکدیگر مرتبطند اما از نظر ساختار بیرونی مجزا از هم هستند، می‌داند تا به عنوان یک موضوع مستقل که باید به هر قیمتی قوانین ثابت خود را داشته باشد (علوی‌زاده، ۱۳۹۱: ۹).

۲. در نیمه اول قرن بیستم تطبیق‌گرایان اغلب از به کاربردن کلمه «مقایسه» اجتناب می‌کردند. واژه «مرز» (frontière) برای آن‌ها تداعی‌کننده مفهوم «ارتباط» (rapport) یا به بیان دیگر «ارتباط حقایق» (rapport de fait) شد (پاژو، ۱۹۹۸: ۷).

۳. روسو در کتاب خود با عنوان هنر و ادبیات: یک «وضع فعلی» و تأملاتی چند (Art et Littérature: un "etat present" et quelques réflexions 1977) که به عنوان پژوهشی میان‌رشته‌ای در زمینه ادبیات و هنر به شمار می‌رود، پیوند این دو حوزه را بررسی می‌کند و منجر به طرح مسائل روش‌شناسی نوین می‌شود.

۴. رج. به علوی‌زاده، ۱۳۹۸: ۸۲-۸۱.

۵. این گزارش با عنوان «ادبیات تطبیقی در آغاز قرن» «Comparative Literature at the Turn of the Centure» توسط چالرز برنهایمر نوشته شد و سپس به همراه ۱۶ پاسخ‌نامه و بیانیه در قالب کتابی با عنوان ادبیات

تطبیقی در عصر چندفرهنگی (*Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*) منتشر گشت.

۶. به این معنا که یک پژوهش ادبیات تطبیقی باید فراملی و فرازبانی باشد و بین یک ملت یا یک زبان و ملت و زبان دیگر انجام شود و پژوهش‌های درون زبانی و درون ملی از حوزه ادبیات تطبیقی خارج‌اند. اما این اصل از سوی افراد غیرحرفه‌ای و ناآگاه با موازین این رشته زیر پا گذاشته شد.

۷. اشاره نویسنده به مقاله قبلی خود است. رج. به رماک، هانری (پاییز و زمستان ۱۳۹۱)؛ «تعریف و عملکرد ادبیات تطبیقی»، ترجمه فرزانه علوی زاده، *ادبیات تطبیقی، ویژه‌نامه نامه فرهنگستان*، ۲/۳، پیاپی ۶: ۵۴-۷۳.

کتابنامه

- انوشیروانی، علیرضا. (پاییز و زمستان ۱۳۹۱). سرمقاله. «سیر تحولات نظری ادبیات تطبیقی».
- **ادبیات تطبیقی ویژه‌نامه نامه فرهنگستان**. دوره ۳، شماره ۲، پیاپی ۶، صص ۳-۷.
- انوشیروانی، علیرضا. (بهار و تابستان ۱۳۹۲). «مطالعات بینارشته‌ای ادبیات تطبیقی». *ادبیات تطبیقی ویژه‌نامه نامه فرهنگستان*. دوره ۴، شماره ۱. پیاپی ۷، صص ۳-۹.
- باسنت، سوزان. (۱۳۸۷). *از ادبیات تطبیقی تا پژوهش‌های ترجمه*. ترجمه خلیل محمودی. تهران: نشر احسن.
- برزگر، ابراهیم. (۱۳۸۷). «تاریخچه، چیستی و فلسفه پیدایش علوم میان رشته‌ای». *فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی*. شماره ۱، صص ۳۷-۵۶.
- خورسندی طاسکوه، علی. (۱۳۸۷). *گفتن میان رشته‌ای دانش: گونه‌شناسی، مبانی نظری و خط مشی‌ها*. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- خورسندی طاسکوه، علی. (۱۳۸۸). «میان‌رشتگی و مسائل آن در آموزش عالی». *فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی*. سال اول، شماره دوم، صص ۸۵-۱۰۱.
- رضوی پور، سید فضل‌الله و نعمتی احمدآباد، لیلا. (۱۳۹۲). «بررسی ادبیات تطبیقی و مطالعات میان‌رشته‌ای». *نشریه ادبیات تطبیقی*. سال ۴، شماره ۷، بهار و تابستان، صص ۱۱۹-۱۳۵.
- زینی‌وند، تورج. (۱۳۹۲). «ادبیات تطبیقی از پژوهش‌های تاریخی-فرهنگی تا مطالعات میان-رشته‌ای». *فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی*. دوره ۵، شماره ۳، تابستان، صص ۲۱-۳۵.
- شاقول، یوسف و عموزاده، محمد. (۱۳۸۶). «میان رشته‌ای‌ها: تعاریف و ضرورت‌ها». *رهیافت*. شماره ۴۰، صص ۲۵-۳۴.
- شورل، ایو. (۱۳۸۶). *ادبیات تطبیقی*. ترجمه طهمورث ساجدی. تهران: امیرکبیر.

- نامور مطلق، بهمن. (۱۳۸۹). «دانش‌های تطبیقی مطالعه بین‌رشته‌ای دانش‌های تطبیقی». **دانش‌های تطبیقی**. به کوشش بهمن نامور مطلق و منیره کنگرانی. تهران: انتشارات سخن.
- علوی‌زاده، فرزانه سادات. (۱۳۹۸). «ادبیات تطبیقی به کجا می‌رود؟» **ادبیات تطبیقی (ویژه‌نامه نامه فرهنگستان)**. کالر. جاناتان. شماره ۱۸، صص ۹۶-۸۰.
- رماک، هانری. (پاییز و زمستان ۱۳۹۱). «تعریف و عملکرد ادبیات تطبیقی». ترجمه فرزانه علوی‌زاده. **ادبیات تطبیقی، ویژه‌نامه نامه فرهنگستان**. دوره ۳، شماره ۲، پیاپی ۶، صص ۷۳-۵۴.
- فالر، راجر و همکاران. (۱۳۶۹). **زبان‌شناسی و نقد ادبی**. ترجمه مریم خوزان و حسین پاینده. تهران: نشرنی.
- Aldridge, A. [ed.]. (1969). *Comparative Literature, Matter and Method*. Chicago: University of Illinois Press.
- Bassnett, S., (1993). *Comparative Literature. A Critical Introduction*, Oxford, UK & Cambridge, USA: Blackwell.
- Bernheimer, Ch., (1995). *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Brunel, P., & Pichois, C., & Rousseau, A. (1997). *Qu'est-ce que la littérature comparée?* Paris : Armand Colin.
- Cornea, P., (2008). *La Littérature comparée dans la deuxième moitié du XXe siècle*. Points de repère, Newsletter, 29, 17-33.
- Hutcheon, L., (1995). *Comparative literature's Anxiogenic State*. Bernheimer, Ch., *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Klein, J. T., & William, H. L. (1998). Advancing Interdisciplinary studies. In H.L. William (Ed.). *Interdisciplinarity: Essays from the Literature*. College Intranse Examination Boards, 3-22.
- Klein, J.T., (1998). *The Discourse of Interdisciplinarity*. Liberal Education, 84 (3), 4-11.
- Lattuca, L., (2004). Does Interdisciplinarity Promote Learning. Theoretical Support and Researchable Question. *The Review of Higher Education*, 28 (1), 23-48.

-
- Remak, H., (2002). Origins and evolution of comparative literature and its interdisciplinary studies. *Ncohelicon XXXX*, 1, 245-250.
- René W., (1963). The Crisis of Comparative Literature. *Concepts of Criticism*, Edited and with an Introduction by Stephen G. Nichols Jr. New Haven: Yale University Press, 282-295.
- Saussy, H., (2006). *Comparative Literature in an Age of Globalization*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Schmidt, S., (1993). Literaturwissenschaft als interdisziplinäres Vorhaben. *Vielfalt der kulturellen Systeme und Stile*. Ed. Johannes Janota. Tübingen: Max Niemeyer. 3-19.
- Spivak, G., (2003). *Death of a Discipline*. New York: Columbia University.
- Totosy de Zepetnek, S., (1998). *Comparative Literature: Theory, Method, Application*. Preface by F. Elizabeth Dahab. Amsterdam: Rodopi.
- Wellek, R., (1963). The Crisis of Comparative Literature. *Concepts of Criticism*. Edited by Stephen G. Nichols, Jr. New Haven. CT & London: Yale University Press: 282-295.
- Wellek, R., (1970). *Discriminations: Further Concepts*. New Haven and London: Yale University Press.
- Xiangyu, L. (2010). Reflections on the crisis of comparative literature as a discipline. *Frontiers of Literary Studies in China*, 4 (3), 321–339.